

Ольга Гейда

(Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка)

РУКОПИСНІ КОЛЕКЦІЇ З ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У МУЗЕЇ ЦЕРКОВНО-АРХЕОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА ПРИ КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

Незадовільний стан церковних старожитностей на теренах Чернігівської єпархії у ХІХ ст. непокоїв місцевих науковців та священослужителів. Численні некваліфіковані перебудови об'єктів церковної архітектури, недбале ставлення до архівів, знищення старовинного церковного начиння призводили до безповоротної втрати пам'яток місцевої церковної історії. На ІІ Всеросійському Археологічному з'їзді у 1871 р. було ухвалено «Проект мер для сохранения памятников старины», згідно з яким територію Російської імперії розподілили на 17 археологічних округів, центрами яких мали стати місцеві наукові товариства з повноваженнями збирання, збереження та вивчення пам'яток старовини¹. Чернігівська губернія приписувалася до Київського археологічного округу, а його центральними науковими установами оголошувалися Історичне товариство Нестора-літописця та Церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії (далі – ЦАТ). За браком у тогочасному Чернігові власного наукового осередку церковні старожитності належало передавати до музейних колекцій Києва.

З Товариством Нестора-літописця упродовж багатьох років його діяльності активно співпрацювали місцеві краєзнавці, аматори старовини, священники й викладачі семінарії, а членами Церковно-археологічного товариства від Чернігівщини було понад півтора десятка осіб. Серед них на окрему згадку заслуговують: почесний член ЦАТ чернігівський єпископ Серапіон (Маєвський), настоятелі Ніжинського Благовіщенського монастиря архимандрит Ієронім та Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського архимандрит Євгеній, ректор Чернігівської духовної семінарії архимандрит Євгеній (Шерещилов), протоієрей Чернігівського кафедрального собору Андрій Страдомський, інспектор

¹ Труды ІІ Археологического съезда. – СПб., 1871. – Т. 2. – Протоколы. – С. 60.

Чернігівської семінарії Федір Дмитревський, протоієрей та професор Ніжинського історико-філологічного інституту Андрій Хойнацький, історики Григорій Милорадович та Олександр Лазаревський, археолог-аматор і колекціонер Турвонт Кибальчич, фольклорист та етнограф Микола Білозерський, поміщик з Остерського повіту Олександр Мисевський, священники чернігівської Катерининської церкви Йоан Кибальчич, ніжинської Йоано-Богословської Федір Васютинський, с. Вишеньки Остерського повіту Федір Яновський, с. Микільської Слободи Остерського повіту Петро Мазюкевич, вчителі Вишенського училища Ксенофонт Сухович та Чернігівської чоловічої гімназії Федір Хорошунув.

У цій статті піде мова про передачу до музею ЦАТ кількох цінних колекцій документів з історії Чернігівської єпархії, які до сьогодні вважали втраченими. Передусім ідеться про рукописну збірку чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського) (1805–1866) та архів талановитого науковця, знавця і колекціонера церковних старожитностей, протоієрея Чернігівського кафедрального собору Андрія Івановича Страдомського (1805–1878). Ще одну чималу колекцію було передано до бібліотеки КДА тодішнім ректором Чернігівської духовної семінарії архимандритом Євгенієм (Шерешіловим). Ці збірки пов'язані між собою через їхніх власників, які в один і той самий час проживали у Чернігові, займали керівні посади в єпархії та працювали над укладанням її історико-статистичного опису. Це видання («Историко-статистическое описание Черниговской епархии») побачило світ у 1873–1874 рр., де вперше у такому обсязі було зібрано й узагальнено відомості з церковної історії регіону. Що ж до матеріалів багаторічної роботи укладачів цього опису та особистих архівних збірок авторів окремих нарисів, то під час представленого у цій статті автором дослідження було з'ясовано, що свого часу їх частково передали до музею ЦАТ при КДА.

Для ідентифікації цих матеріалів було залучено друковані та рукописні описи колекцій ЦАТ, укладені М. Петровим¹ та О. Лебедевим², звітну документацію про діяльність ЦАТ, щоденникові записи А. І. Страдомського³, а також публікації кінця ХІХ – початку ХХ ст. М. Лілеєва⁴ та

¹ *Петров Н.* Описание рукописей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. I–III. – 683 с.; Список рукописей, принадлежащих церковно-археологическому музею при Императорской Киевской духовной академии // *ІР НБУВ.* – Ф. 225. – № 585.

² *Лебедев А. П.* Рукописи церковно-археологического музея при Императорской Киевской духовной академии. – Саратов, 1916. – 472 с.

³ [Щоденник А. Страдомського] // *ІР НБУВ.* – Ф. 160. – № 837. – Арк. 55–89 зв.; *Тарасенко О.* Щоденник протоієрея Андрія Страдомського як джерело з історії Чернігівської єпархії // *Сіверянський літопис.* – 2013. – № 2. – С. 42–58.

⁴ *Лилеев М.* Предисловие к издаваемому каталогу книг преосвященного Филарета, поступивших в Черниговскую семинарскую библиотеку // *Черниговские епархиальные известия* (далі – ЧЕИ). – Часть неофиц. – 1875. – № 6. – С. 179–183.

В. Дроздова¹ про долю рукописних колекцій Філарета (Гумілевського) та А. Страдомського. Крім того, за кліровими відомостями та формулярними списками вдалося зібрати й уточнити біографічні відомості про співробітників ЦАТ від Чернігівської губернії, причетних до передачі згаданих колекцій.

Доля архіву та бібліотеки, що їх зібрав Філарет (Гумілевський), опрацьовуючи історію Церкви, привертала увагу відразу після його смерті у серпні 1866 р. Це не дивно, адже дослідникам ішлося про значний доробок ученого, а спадкоємцям – про матеріальну цінність величезної бібліотеки, яку сучасники оцінювали щонайменше у 6 тис. руб. Тож у вересні 1866 р. при Чернігівській духовній консисторії за указом Синоду було створено Комісію для розбирання паперів та майна Філарета, до якої увійшли кафедральні протоіереї А. Страдомський та Є. Пучковський, священник В. Кизимовський та учитель духовної семінарії, племянник покійного Ф. Дмитревський². Уже через кілька днів роботи комісії Страдомський писав: «Дела покойного архиепископа Филарета, особенно экономические, по обеим монастырям и по собственности его – неразборчивы, запутаны и темны»³. Внаслідок півторарічної роботи комісії спадкоємцями майна архієпископа Філарета Чернігівський повітовий суд визнав синів його брата, диякона Василя Григоровича, священників Йоана та Дмитра Гумілевських і Григорія Малеевського. Сам Страдомський у своїх щоденникових записах фіксує точну дату завершення роботи комісії: «19 марта [1868]. Утром выдавал по указу консистории некоторые вещи из имущества покойного преосвященного архиепископа Филарета наследникам его»⁴.

Того-таки 1868 р. Чернігівська духовна консисторія передала до бібліотеки семінарії книжкову збірку Філарета. За Страдомським, це сталося 7–8 травня; як він пише: «Занимался с профессором семинарии А. Розовым и наставником Федором Дмитревским передачей в семинарию книг собственной библиотеки архиепископа Черниговского Филарета, пожертвованной наследниками его в семинарию. Одна перекладка их из ящиков в ящик продолжалась два дня сряду без отдыха. Всех ящиков передано девятнадцать. Есть много редких и дорогих книг. Есть Острожская Библия, первая печатная на славянском языке. Печать похожа больше на хорошую скоропись»⁵. Загалом же, до бібліотеки надійшло 46 стародруків і 19 ящиків книг 2 тис. найменувань⁶. Що ж до рукописної

¹ Дроздов В. Учреждение Черниговского Епархиального Дрвелехранилища // ЧЕИ. – Часть неофиц. – 1908. – № 14. – С. 510–518.

² Клировая ведомость Черниговского уезда за 1875 г. // Государственный архив Черниговской области. – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 4947. – Арк. 6–7, 12–13.

³ [Щоденник А. Страдомського]. – Арк. 73.

⁴ Там само. – Арк. 85.

⁵ Тарасенко О. Щоденник протоієрея Андрія Страдомського. – С. 55.

⁶ ЧЕИ. – Часть офиц. – 1868. – № 12. – С. 545–546.

збірки, яка за каталогом налічувала 50 одиниць, то з неї лише 11 потрапили до бібліотеки Чернігівської духовної семінарії¹, тоді як решта перейшла у власність музею ЦАТ при КДА.

Сталося це пізніше, упродовж 1874–1899 рр., а самі рукописи надходили до Києва від Філаретового племінника, священника Федора Івановича Дмитревського (1832–1906). Походив він із сім'ї диякона с. Чернавки Кирсанівського повіту Тамбовської губернії, навчався у Шацькому духовному училищі, Тамбовській духовній семінарії, а пізніше в Харківській духовній семінарії, куди був переведений за бажанням дядька. Після закінчення семінарії протягом 1854–1860 рр. Дмитревський продовжував студії у Київській духовній академії, а від вересня 1860 р. став працювати в Чернігівській духовній семінарії – спершу як викладач цивільної історії, філософії та Святого Письма, а врешті між 1877–1894 рр. як інспектор. У 1894 р. його було переведено наглядцем Сімферопольського духовного училища, але вже 1896 р. він вийшов на пенсію та оселився у Чернігові, де прожив останні роки життя. Помер 30 грудня 1906 р., похований на цвинтарі Катерининської церкви².

Вірогідно, поштовхом до передачі Дмитревським матеріалів Філарета в ЦАТ стало активне формування фондів музею упродовж 1874–1877 рр.³ Уперше це зафіксовано у звітах під 1874 р., а в цілому між 1874–1877 рр. Дмитревський передав до КДА 26 рукописів і одну стародруковану книгу⁴. Інвентарні номери справ підтверджують надходження рукописів саме до бібліотеки КДА, оскільки музей та церковно-археологічне товариство у 1874 р. ще перебувало на стадії створення.

Ось перелік того, що було передано⁵: рукописна збірка творів Дмитрія Туптала та Стефана Яворського XVIII ст. зі змістом, як власноручно склав Філарет (№ 296 п); «Миней новых святых» XVI ст. (№ 382 п); «Стоглав» XVIII ст. (№ 403 п); «Торжественник раскольников» XVII ст. (№ 517 п); список Катехизису Лаврентія Зизанія з московського видання 1627 р. (№ 566 п); список із цього ж Катехизису, надрукованого у Гродно 1787 р.

¹ Лилеев М. Предисловие... – С. 181.

² Формулярные списки о службе должностных лиц Черниговской духовной семинарии и подведомственных ей духовных училищ за 1855/56 уч. г. // Российский государственный исторический архив (далі – РГИА). – Ф. 802. – Оп. 12. – Д. 1004. – Л. 26–28; Некролог // ЧЕИ. – Часть неофиц. – 1907. – № 4. – С. 139–142.

³ Федоренко М. Діяльність церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії зі створення фондів рукописів та стародруків церковно-археологічного музею 1874–1877 рр. // Студії з архівної справи та документознавства. – 2001. – Т. 7. – С. 32–34.

⁴ Отчет Церковно-археологического общества при Киевской духовной академии // Труды КДА. – 1875. – Кн. 1. – С. 139–141; Лилеев М. Предисловие... – С. 181–182.

⁵ Скрізь у дужках вказано номери за каталогами: М. Петрова – з позначкою Муз. – музей, або літерою «п», та О. Лебедева – з літерою «л».

(№ 567 п); «Книга о вере» XVII ст. з нотаткою «Сия книга иеромонаха Тимофея Максимовича, от него дана в библиотеку обителя Елецкой» (№ 568 п); «Поучения избранные из Евангелия» переклад з грецької 1343 р. (№ 570 п); Хронограф XVI–XVII ст. (№ 574 п); збірка житій XVI ст. (№ 581 п); «Сборник житий и повестей» XVII ст. (№ 582 п); «Житие преподобного Антония Дымского» початку XIX ст. (№ 584 п); «Служба и житие Александра Каргопольского» XVII ст. (№ 585 п); «Житие и подвиги Паисия Углицкого» початку XIX ст. (№ 586 п); «Служба и житие Нила Столбенского» (№ 587 п); «О зачатии и рождении Петра I» XVIII ст. (№ 592 п.); «Богословско-исторический сборник» 1748 р. зі списком трактату Кирила Транквіліона Ставровецького «Зерцало Богословії» та «Словами» Георгія Кониського (№ 604 п); «Челобитник раскольникчий» (№ 620 п); «Раскольникчий цветник» початку XVIII ст. (№ 622 п); «Поморские ответы с историей об отцах и страдальцах соловецких» з дарчим написом: «Его Преосвященству Филарету епископу Рижскому Тихон Федоров Большаков соревнователь Императорского общества истории и древностей российских при Московском университете. 14 февраля 1847 г. Москва» (№ 623 п); «Раскольникчья рукопись» XVIII ст., конфіскована у харківських старообрядців (№ 626 п); «Раскольникчий помянник» XVIII ст. (№ 627 п); «Раскольникчий сборник» XVIII ст. (№ 628 п); «Раскольникчий цветник» XVIII–XIX ст. (№ 629 п); «Раскольникчий сборник Памфила Рымковского» (№ 631 п); «Misterium Magnum» німецького містика Якоба Бьоме (№ 635 п) ¹.

У 1899 р. від Федора Дмитревського до церковно-археологічного музею КДА надійшли ще три рукописи з колекції Філарета: копія середини XIX ст. з рукопису 1773 р. «Казанская иерархия», укладена архімандритом Платоном Любарським з його дарчим написом для бібліотеки Спасо-Преображенського Казанського монастиря (№ 792 л; Муз. 853); «О скопцах» з датою 1843 р. (№ 789 л, Муз. 853); 16 зошитів автобіографії Фотія (Спаського) «Сказание о житии, трудах и успении архимандрита Фотия» 1829–1838 рр. (№ 731 л; Муз. 854) ². Належність цих рукописів до філаретівських зібрань зазначено у щоденникових записях А. Страдомського ³ та у списку «необъявившихся рукописей Филарета» М. Лілеева ⁴.

Ще три одиниці з колекції Філарета потрапили до музею ЦАТ від колишнього вчителя Харківської духовної семінарії (1867–1872 рр.), члена учбового комітету Синоду Сергія Іринійовича Миропольського.

¹ Петров Н. Описание рукописей. – С. 299–303, 369–370, 380, 451, 548–550, 561–564, 572–579, 581, 641–650, 652–654, 656, 677, 680–681.

² Список рукописей. – Арк. 129; Лебедев А. П. Рукописи церковно-археологического музея... – С. 372, 405.

³ [Щоденник А. Страдомського]. – Арк. 85 зв.

⁴ Лилеев М. Предисловие... – С. 182.

Зокрема, це рукописна збірка кінця XVIII ст. «Сочинения Г. Сковороды» у 12 томах (№ 326 л; муз. 608), передана у 1886 р.¹ О. Лебедев зазначає, що рукопис було піднесено Філарету в дар від нащадків Григорія Ковалинського, в чиєму маєтку певний час жив Сковорода, а до Миропольського праця потрапила від одного зі спадкоємців Філарета². Рукопис вважають єдиним повним, власноруч укладеним збірником праць філософа, і саме ним користувався Дмитро Багалій, коли готував видання творів Сковороди.

Ще два матеріали, передані до музею Миропольським у 1877 і 1886 рр., з великою долею імовірності можна віднести до складу особистого архіву архієпископа Філарета, а саме: «Переписка Филарета Дроздова, митрополита московського, с разными лицами» 1817–1861 рр. (№ 645 л; Муз. 218), що містить листування Філарета (Гумілевського) з Філаретом (Дроздовим) у Девієрівській справі, та «Девиеровское дело» 1857–1861 рр. (№ 474 л; Муз. 663). Обидва рукописи об'єднані між собою неприємним епізодом з біографії Філарета, коли його звинувачували у начебто пропонуванні хабара для припинення судового позову графа Девієра до черниць Хорошівського монастиря Харківської єпархії. На основі цих матеріалів, М. Петров підготував відповідну статтю, хоч чомусь підписав її лише ініціалом³.

У 1889 р. до музейної збірки надійшло три рукописи від почесного члена ЦАТ, колишнього випускника та ректора КДА, колишнього ректора Тамбовської духовної семінарії, а на той час архієпископа Рязанського Феоктиста (Попова). Один з них особливо показовий: «Проповеди иерея Григория Гумилевського» 1780–1820 рр. з власноручним написом Філарета «Сочинения иерея Григория, родителя моего» (№ 229 л; Муз. 690). Разом з цим текстом Феоктист передав дві праці ніжинського архімандрита Віктора (Черняєва) 1802–1820 рр.: «О Святом Духе, Законе и Евангелии» (№ 297 л; Муз. 689) та «О Таинствах» (№ 298 л; Муз. 688), які теж, очевидно, належали Філаретові.

До розбирання та описування майна Філарета у Чернігівському архієрейському домі впродовж жовтня 1866 – березня 1868 рр. були долучені, як уже згадувалося, А. Страдомський, Ф. Дмитревський, ректор Чернігівської духовної семінарії архімандрит Євгеній (Шерешілов) та інспектор семінарії архімандрит Модест (Стрельбицький). Взаємини між Страдомським та архімандритом Євгенієм були доволі напруженими, що красномовно підтверджують висловлювання на сторінках щоденника Старадомського. Можливо, причину незгод, серед іншого,

¹ Известия церковно-археологического общества за 1886 г. // Труды КДА. – Т. 1. – 1886. – С. 14.

² Лебедев А. П. Рукописи церковно-археологического музея... – С. 133–134.

³ П. Девиеровское дело // Исторический вестник. – 1888. – Т. 33. – С. 626–638.

зумовлювала передача до бібліотеки КДА архімандритом Євгенієм (Шерешіловим) чималої колекції старообрядницьких рукописів ¹, проти чого виступав Страдомський. Ці та інші книжки було відіслано до Києва наприкінці 1868 р., тобто тоді, коли завершили облік майна Філарета, в кількості 41 твір, у тому числі: «Сборник свято-отеческих творений» кінця XVII ст., у складі якого є житіє Макарія Римлянина, перекладене за ініціативою чернігівського архієпископа Лазаря Барановича у Новгород-Сіверському монастирі (№ 152 п); «Этнографический альбом Деля-Флиза» 1854 р. (№ 206 п); «Омишление о новоизданных... книгах» – відповіді старця Никодима чернігівському єпископу Феофілу Ігнатовичу 1782 р. (№ 280 п) ².

Невдовзі потому виїхав на нове місце служби архімандрит Модест (Стрельбицький) (з 1868 р. ректор Іркутської семінарії), який теж передавав рукописи до бібліотеки КДА та з 1875 р. тісно співпрацював з ЦАТ. Саме він подарував музею список «Палінодії» Захарія Копистенського, з власницьким підписом архімандрита Чернігівського Єлецького монастиря Тимофія (Максимовича) (№ 113 п) та «Копии грамот Нежинскому греческому обществу» 1710–1817 рр. (№ 604 п).

Таким чином, 29 одиниць із зібрання Філарета, що налічувало, згідно з укладеним ним особисто каталогом, 50 позицій, було передано до ЦАТ Дмитревським, ще по три – Миропольським та Феоктистом (Поповим). Деякі рукописи цієї колекції, переслані в музей Євгенієм (Шерешіловим), теж могли належати до зібрання Філарета, на що вказують помітки в описах М. Петрова та О. Лебедева, де інколи вказується особа жертвувателя та джерело надходження («из библиотеки покойного Филарета Черниговского»). У сучасному каталозі Інституту рукопису ці справи зберігаються під відповідними номерами з позначкою «ДА – фонд № 301».

Що ж до друкованих праць із книгозбірні Філарета, то після того, як їх передали семінарській бібліотеці, викладач семінарії М. Лілеев підготував до друку відповідний каталог, вихід якого передбачався у 1875 р., але на сьогодні виявити його не вдалося. Бібліотека Чернігівської духовної семінарії, яка налічувала 12 тис. книжок, загинула 1941 р. під час бомбардування міста німцями, і лише невелика кількість примірників, що колись належали Філаретові, завдяки зусиллям священника К. Карпинського у 1908 р. поповнила колекцію Чернігівського єпархіального давньосховища ³.

Не менш драматично склалася доля ще однієї колекції знавця церковної старовини Чернігівщини, протоієрея Чернігівського кафедрального

¹ Петров Н. Описание рукописей... – С. 5.

² Там само. – С. 83, 153–155, 277.

³ Дроздов В. Учреждение Черниговского епархиального Древнехранилища. – С. 518.

собору Андрія Івановича Страдомського (1805–1878) – людини, свого часу наближеної до архієпископа Філарета. Лише незначна частина цієї великої збірки, дякуючи пошуковій роботі щойно згаданого К. Карпинського, потрапила до Чернігівського єпархіального давньосховища. Андрій Страдомський народився у родині священика с. Андріївки Городнянського повіту Йоана Страдомського. Після закінчення у 1825 р. Чернігівської духовної семінарії він був посвячений у дяки Свято-Миколаївської церкви Чернігова, далі служив як священик у церквах містечок Семенівки, Городні та Мглина, з 1853 р. став протоієреєм Катерининської церкви в Чернігові, а з 1858 р. – протоієреєм Чернігівського кафедрального собору. Поза тим, Страдомський упродовж 24 років був членом Чернігівської духовної консисторії, неодноразово обирався членом правління Чернігівської духовної семінарії та Чернігівського єпархіального жіночого училища, працював законовчителем Чернігівського повітового духовного училища. Помер 1878 р., похований на міському кладовищі¹.

Страдомський був відомий не лише як сумлінний пастир, а і як людина широких наукових інтересів. Він підтримував зв'язки з багатьма духовно-історичними часописами, захоплювався археологією та збиранням старожитностей, мав власну колекцію археологічних раритетів, монет, рукописів, стародруків. Після поставлення на чернігівську кафедру архієпископа Філарета (Гумілевського) власне Страдомський став його активним помічником у діяльності історичних студій, а з 1859 р. – членом комісії зі складання історико-статистичного опису Чернігівської єпархії. Після передчасної смерті Філарета він та місцеві знавці старовини Йоан Кибальчич, Лев Білоусович, Федір Дмитревський та Никифор Докучаєв спільними зусиллями намагалися продовжити його справу, і власне цим людям треба завдячувати публікації 7-томного «Історико-статистичного описання Черниговской епархии», що стало фундаментом для досліджень церковної старовини Чернігівщини і до сьогодні використовується науковцями.

З наукового доробку Страдомського найґрунтовнішою нині вважають монографію, присвячену Чернігівському та Новгород-Сіверському архієпископу Лазарю Барановичу. Чимало уваги він присвятив і вивченню історії Чернігівської семінарії, хоч центральною темою його інтересів стало, поза сумнівом, укладання історичних нарисів про життя та діяльність чернігівських ієрархів XVIII–XIX ст. Основні матеріали цієї копіткої і довготривалої роботи дійшли до нас у рукописах, і тільки невелику частину було оприлюднено за життя Страдомського.

¹ Гейда О. С. Андрій Іванович Страдомський – маловідомий історик Чернігівщини // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5. – С. 82–88.

Варто додати, що Страдомський співпрацював із Київською духовною академією ще з 1860-х рр. Декілька його розвідок було опубліковано в «Трудах Киевской духовной академии», а у своїх щоденникових записках він згадує про те, що послав до редакції «Трудов» 17 серпня 1866 р. разом з текстом некролога Філарета якусь «рукописну латинську риторичку»¹. Ймовірно, саме її під назвою «Рукописная латинская риторика, 1729 г.» без зазначення прізвища жертвувача згадано у каталозі М. Петрова під № 422². Після заснування церковно-археологічного товариства при КДА Страдомський відразу стає його членом-кореспондентом³. У друкованому каталозі колекції ЦАТ зафіксовано передачу ним у 1875 р. до музею «Собрания проповедей и других сочинений бывшего учителя и ректора Киево-Могилянской академии Сильвестра Кулябки» XVIII ст. на 440 арк. (№ 304 п; Муз. 51). Вірогідно, ним же до бібліотеки КДА були надіслані «Копии указов Св. Синода черниговским преосвященным» за 1722–1800 рр. (№ 197п)⁴, що являють собою списки з оригінальних документів Чернігівської духовної консисторії, зроблені при укладенні опису Чернігівської єпархії у середині XIX ст.

Після смерті Андрія Страдомського його колекцію (рукописну та речову) розділили поміж собою спадкоємці. Частина книг і речей перейшла до старшого сина Василя Страдомського – лікаря-письменника, учасника Кримської війни, громадського діяча та колекціонера: старовинні книги та речі з колекції батька зберігалися у його будинку в Миколаєві⁵. Особистий архів, менш цінний у матеріальному еквіваленті, згодом здали лахмітникам, причому загальна вага викинутого становила 27 пудів (442 кг). Через два роки по смерті Страдомського, у 1880 р., до музею ЦАТ при КДА законовчитель Чернігівської чоловічої гімназії священник Федір Хорошунов передав перші документи з цього архіву.

Федір Дмитрович Хорошунов (1845 р. н.) у 1875–1878 рр. служив інспектором Кавказького (Ставропольського) жіночого духовного училища, а впродовж 1878–1883 рр. обіймав посаду законовчителя Чернігівської чоловічої гімназії, звідки був переведений законовчителем Київського інституту шляхетних дівчат; у 1895 р. згадується як законовчитель Києво-Печерської гімназії⁶, а під 1900 р. – протоієрей Києва⁷. У роки роботи

¹ Тарасенко О. Щоденник протоієрея Андрія Страдомського. – С. 48.

² Петров Н. Описание рукописей. – С. 388–389.

³ Отчет церковно-археологического общества при КДА за 1875 г. // Труды КДА. – 1876. – Т. 1. – С. 650.

⁴ Петров Н. Описание рукописей. – С. 148–151, 324; Список рукописей. – Арк. 47 зв., 73.

⁵ Пономарева Е. В., Гаврилов И. В. Врач и общественный деятель В. А. Страдомский: штрихи к портрету // Вестник морского врача. – 2009. – № 7. – С. 77–81.

⁶ РГИА. – Ф. 796. – Оп. 441. – Д. 338. – Л. 31–43 об.

⁷ Расписание проповедей, составленных в Киевской духовной консистории // Киевские епархиальные известия. – Часть офиц. – 1900. – 1 января.

в Чернігові Хорошунов познайомився з сином Страдомського Іваном, помічником класних наставників у тутешній гімназії (1878–1885 рр.). Саме від нього виходила ініціатива передачі батьківського архіву до Києва, і в такий спосіб через Хорошунова було передано: у 1880 р. збірку «Документы по истории Черниговской епархии» XVII–XVIII ст., у тому числі оригінали 12 грамот Чернігівських єпископів (№ 660 л; Муз. 408) ¹, та «Пам'ятну книжку Чернігівської губернії за 1862 р.», видану Чернігівським статистичним комітетом, членом якого був Андрій Страдомський ². У 1882 р. Хорошунов надіслав до ЦАТ сім антимінсів чернігівських єпископів; список проповідей Сильвестра Кулябки XIX ст. (№ 240 л; Муз. 474); збірку «Документы по истории Черниговского края» XVI – XVIII ст., що містила послання чернігівських єпископів та матеріали з історії місцевих монастирів (№ 655 л; Муз. 473); «Опись документов на имущества монастырей Черниговской епархии» 1786 р. (№ 668 л; Муз. 472) ³; чотири відбитки некролога пера Страдомського «Филарет Гумилевский, архиепископ Черниговский» ⁴. За ці пожертви Хорошунова у 1883 р. було обрано членом-кореспондентом ЦАТ ⁵, а незабаром переведено на посаду, як уже згадувалося, законовчителя Київського інституту шляхетних дівчат ⁶.

Належність усіх переданих Федором Хорошуновим документів до колекції Андрія Страдомського підтверджують декілька критеріїв: публікація тексту (або його частини) у працях самого Страдомського, посилання на документ у його рукописних дослідженнях, наявність специфічного авторського підпису або абрєвіатури, ідентифікація почерку. Передача цих матеріалів Хорошуновим привернула увагу Петрова до Чернігова як міста, де потенційно можна відшукати архівну колекцію неабиякої ваги. На її розшуки він приїхав у червні 1883 р. Інформація про загадковий приїзд «из Киева какого-то профессора в поисках специально проданных бумаг и особенно какой-то рукописи, за которую он предлагал 300 руб.» була записана зі слів нащадків Страдомського ще на початку XX ст. ⁷ Петрову, проте, вдалося врятувати лише незначні залишки архіву Страдомського та відібрати для музею єдиний рукопис, заплативши за те

¹ Лебедев А. П. Рукописи церковно-археологического музея... – С. 267; Список рукописей. – Арк. 96 зв.

² Отчет церковно-археологического общества при КДА за 1880 г. // Труды КДА. – 1881. – Т. 1. – С. 342.

³ Лебедев А. П. Рукописи церковно-археологического музея... – С. 98, 262–263, 279–280.

⁴ Известия церковно-археологического общества при КДА // Труды КДА. – 1882. – Т. 2. – С. 468–469; 1883. – Т. 1. – С. 536.

⁵ Известия церковно-археологического общества при КДА за 1883 г. // Там само. – 1883. – Т. 1. – С. 357.

⁶ Рига Д. Викладацький склад Чернігівської класичної чоловічої гімназії у XIX ст. // Сіверянській літопис. – 2016. – № 2. – С. 186.

⁷ Дроздов В. Учреждение Черниговского епархиального Древнехранилища. – С. 517.

й друге 10 руб. Цим рукописом стало «Описание путешествия иеромонаха Сильвестра и Никодима в 1722 г. из Рыхловского монастыря в Царьград и Иерусалим» XVIII ст. (№ 404; Муз. 514)¹, текст якого Петров опублікував цього ж року².

Решта матеріалів Андрія Страдомського (його робочі нотатки середини XIX ст.) не підходили для музейної збірки та, ймовірно, залишилися нерозібраними. Їх виявлено та ідентифіковано на сьогодні автором цієї статті в Інституті рукопису НБУ ім. В. Вернадського, і загалом вони складають понад 40 одиниць та зберігаються у чотирьох фондах (Ф. 160, 127, 204, 61). Найбільша частина архівної колекції (25 одиниць) – у фонді Київської духовної академії (Ф. 160).

На завершення залишається додати, що частину архіву Страдомського у 1907 р. передав до Чернігівського єпархіального давньосховища його онук Борис Васильович, але, на жаль, вона не збереглася до нашого часу. Тож виявлення бодай частки цієї колекції у фондах КДА та відтворення шляхів її надходження сюди є великим успіхом для сучасних дослідників церковної історії.

¹ Лебедев А. Рукописи церковно-археологического музея... – С. 155.

² Труды КДА. – 1883. – Т. 2. – С. 192–204.